

ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ ԱՐՄԱՆ

տնտեսագիտական գիտությունների թեկնածու, դոցենտ,
Հայաստանի ազգային ագրարային համալսարանի դասախոս
էլփոստ՝ armanhar@list.ru

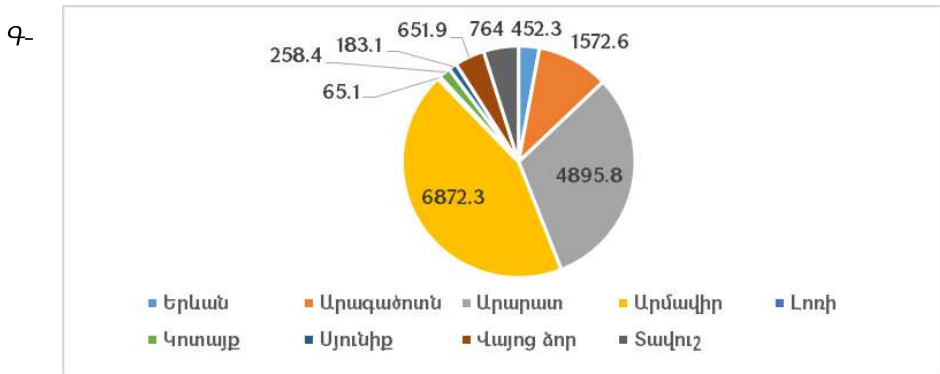
Խաղողագործությունը համարվում է ՀՀ գյուղատնտեսության առաջատար ճյուղերից մեկը և գյուղացիական տնտեսություններին ապահովում է կայուն եկամտով: Ծյուղի հետագա զարգացումը ապահովելու համար հարկավոր է ուսումնասիրել հիմնական տնտեսական ցուցանիշների դինամիկան և վեր հանել առկա խնդիրները:

Հոդվածում խնդիր է դրվել գնահատելու խաղողի արտադրության արդյունավետության փաստացի վիճակը վերջին հինգ տարիների ընթացքում և բացահայտելու արդյունավետության բարձրացման հնարավոր ուղղությունները ՀՀ խաղողագործական տնտեսություններում: Ուսումնասիրության առարկա են դարձել նաև 2017-2021թթ. ՀՀ խաղողագործությանն առնչվող հիմնական ցուցանիշները՝ բերքավորությունը, համախառն բերքը, ապրանքայնության մակարդակը, խաղողի իրացման ուղղությունները տնային տնտեսություններում և այլն:

Խաղողի ինքնարժեքի և շահութաբերության փոփոխության դինամիկան ևս ուսումնասիրվել է 2017-2021թթ. ժամանակահատվածի համար: Ըստ ստացված արդյունքների՝ ՀՀ-ում խաղողի շահութաբերության ամենացածր մակարդակը դիտարկվել է 2019 և 2021 թվականներին Վայոց ձորում, ինչը հիմնականում պայմանավորված է խիստ ցածր բերքավորությամբ, իսկ ամենաբարձր՝ 59.9 տոկոս ցուցանիշը ապահովվել է 2020 թվականին Արարատյան հարթավայրի տնտեսություններում: Ընդհանուր վերցրած՝ վերջին հինգ տարիների կտրվածքով ճյուղը, միջին հաշվով, գյուղացիական տնտեսություններին տարեկան ապահովել է շուրջ 2419 մլն դրամ շահույթով:

Քանակի բառեր՝ խաղողագործություն, արտադրություն, արդյունավետություն, բերքավորություն, ինքնարժեք, շահութաբերություն, հեռանկար, զարգացում:

Խաղողի վազը աճում է ՀՀ գրեթե բոլոր մարզերում՝ բացառությամբ Գեղարքունիքի և Շիրակի մարզերի, բայց ոչ բոլոր մարզերում է, որ այն ունի կարևոր տնտեսական նշանակություն: Խաղողի այգետարածքները, ըստ վերջին 16 տարիների միջինացված ցուցանիշների, գերակշռել են Արմավիրի /44%, Արարատի /31%, Արագածոտնի /10%, Վայոց ձորի /4% և Տավուշի /5%/ մարզերում:

Ճապավեր 1. Խաղողի այգետարածքների տեղաբաշխումը ըստ ՀՀ մարզերի 2006-2021թթ. /հազար հեկտար/

Նշված հինգ մարզերը ներառված են ՀՀ երեք խաղողագործական գոտիների մեջ՝ Արարատյան հարթավայր և նախալեռնային գոտի, Վայոց ձոր, Հյուսիսարևելյան գոտի, և մեր ուսումնասիրությունները կատարվել են այդ գոտիների խաղողագործական տնտեսությունների հետ կապված:

Գյուղատնտեսական արտադրության, այդ թվում խաղողի արտադրության արդյունավետության աճի ապահովումը կարևոր խնդիր է: Արտադրության արդյունավետության բարձրացումը ենթադրում է, որ ծախսերի յուրաքանչյուր միավորի և ռեսուրսների (նյութական, ֆինանսական, աշխատանքային) հաշվով տնտեսությունը պետք է ստանա ավելի բարձր արդյունք՝ նախորդ ժամանակահատվածի համեմատ:

Խաղողի ինքնարժեքի ձևավորման գործոնները կարելի է բաժանել երկու խմբերի:

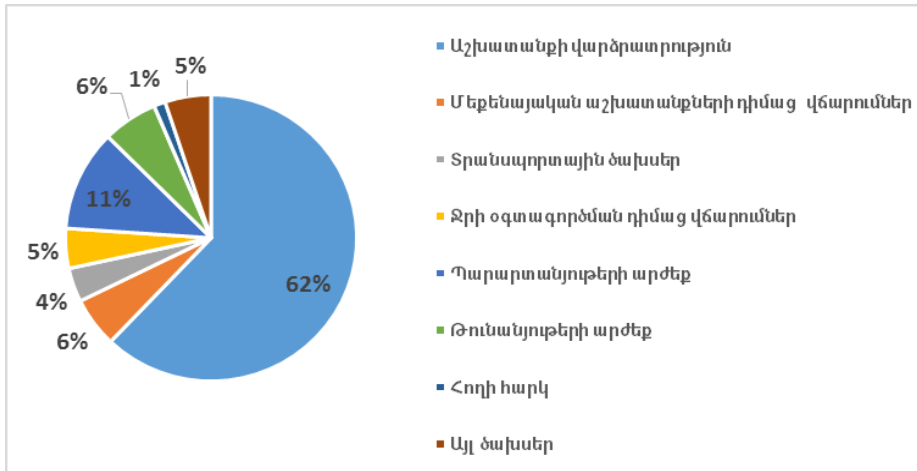
Առաջին խմբին դասվում են այն գործոնները, որոնք կապված են մի-անվազ խոշոր ներդրումների հետ, և որոնց հետազոտության ժամանա-կաշրջանը տևական է: Խաղողի այգիների հիմնման համար կատարվող կապիտալ ներդրումները ձևավորվում են հողի հիմնաշրջման և նախա-պատրաստման, տնկանյութի, հենասյուների, լարերի ձեռքբերման և տե-ղադրման, այգու խնամքի հետ կապված ծախսերից և այլն: Դրանց արդյուն-քում ձևավորվում է այգու հաշվեկշռային արժեքը, և պայմանավորվում է այ-գու շահագործման ժամկետը: Այս երկու պարամետրերի օգնությամբ որոշ-վում է այգու ամորտիզացիոն հատկացումների գումարը՝ որպես խաղողի գնի միջոցով հատուցվող մշտական ծախսումների մի մաս:

Երկրորդ խմբին դասվում են այն գործոնները, որոնք պայմանավորում են տարեկան ընթացիկ ծախսերը՝ այգու խնամք, հողի մշակություն, պա-րարտացում, ոռոգում, պայքար հիվանդությունների և վնասատուների դեմ, բերքահավաք, այգեթաղ և այլն:

Խաղողագործության մեջ հնարավոր է հաշվարկել նախնական (պլա-նային), սպասվելիք (ճշգրտված) և փաստացի ինքնարժեքներ:

Խաղողի պլանային ինքնարժեքը հաշվարկվում է նորմատիվային նյու-թերի հիման վրա: Տարվա ընթացքում, երբ արդեն ճշգրտվել են կատարվե-լիք ծախսումները և սպասվելիք բերքի մեծությունը, հաշվարկվում է ճշգրտ-ված ինքնարժեքը, իսկ տարեվերջին կատարած փաստացի ծախսումների և ստացված բերքի հիման վրա հաշվարկվում է փաստացի ինքնարժեքը [1]:

Խաղողի արտադրության արդյունավետությանն առնչվող հարցերի ու-սումնասիրման հիմքում դրվել է փաստացի ինքնարժեքի հաշվարկը: Խաղո-ղի ինքնարժեքի վերլուծության նպատակն է եղել՝ բացահայտել ծախսերի փոփոխության պատճառներն ու ինքնարժեքի իջեցման ուղիները: Խաղո-ղագործական տնտեսությունների շրջանում իրականացված հարցումների միջոցով հաշվարկվել է ուսումնասիրվող վերջին հինգ տարիներին խաղողի փաստացի ինքնարժեքը՝ ըստ առանձին խաղողագործական տարածաշր-ջանների: Խաղողի արտադրության հետ կապված ծախսերի կառուցվածքը ներկայացված է գծանկար 2-ում:

Գծապատկեր 2. Խաղողի ինքնարժեքի կառուցվածքը

Խաղողագործության աշխատատար լինելը պայմանավորված է խաղողի վազի կենսաբանական հատկություններով: Մեքենայացման նույնիսկ բարձր մակարդակի դեպքում ինքնարժեքը բավական բարձր է՝ ի հաշիվ աշխատանքային ծախսումների: Տվյալ դեպքում այն կազմում է ընդհանուր ծախսերի 62 տոկոսը:

Խաղողի ինքնարժեքի բարձրացման վրա զգալի ազդեցություն ունեն նաև օգտագործված ոռոգման ջրի հետ կապված ծախսերը: Ընդ որում, խաղողի այգիները հիմնականում ապահովված են ոռոգման ջրով, քանի որ առանց ոռոգման հնարավոր չէ կազմակերպել խաղողի արտադրություն: Խաղողագործական տնտեսություններում աճեցված խաղողի ինքնարժեքում ջրի վարձը ունի 5% տեսակարար կշիռ:

Խաղողի ինքնարժեքի կարևոր տարրերից են առարկայացած աշխատանքային ծախսումները: Այս դեպքում ինքնարժեքում զգալի տեղ են զբաղեցնում այն ծախսերը, որոնք կատարվել են պարարտանյութ, թունանյութեր, վառելիք ձեռք բերելու նպատակով:

Հաշվարկված ծախսերը հիմք են հանդիսացել 2017-2021 թթ. ինքնարժեքների հաշվարկի համար, որի հիմնական նպատակն է ցույց տալ ուսումնասիրվող 5 տարիների ընթացքում խաղողի ինքնարժեքի և հետևաբար արդյունավետության փոփոխության դինամիկան՝ ըստ առանձին խաղողագործական գոտիների՝ Արարատյան հարթավայր և Նախալեռնային գոտի, Հյուսիսարևելյան գոտի և Վայոց ձոր:

Աղյուսակ 1. Խաղողի այգու մեկ հեկտարի հաշվով կադարված ծախսերի դինամիկան ՀՀ գյուղացիական փնտեսություններում

Տարիները	Ծախսերը մեկ հեկտարի հաշվով (հազ. դրամ)		
	Արարատյան հարթավայր և նախալեռնային գոտի	Վայոց ձորի խաղողագործական գոտի	Հյուսիսարևելյան խաղողագործական գոտի
2017թ.	2161.0	1878.8	1855.9
2018թ.	2117.1	1840.6	1818.2
2019թ.	1992.2	1732.0	17109.6
2020թ.	1965.5	1708.7	1687.9
2021թ.	2137.1	1857.9	1835.4
Հինգ տարիների միջինը	2074.6	1803.6	1781.7

Ըստ ստացված արդյունքների՝ խաղողի ինքնարժեքը համեմատաբար բարձր է Արարատյան հարթավայրում և դրա նախալեռնային գոտում, ինչը մի կողմից՝ պայմանավորված է ագրոտեխնոլոգիական գործընթացները լիարժեք կատարելու ձգտմամբ, մյուս կողմից՝ այստեղ բավական մեծ տեսակարար կշիռ ունեն խաղողի սեղանի սորտերի այգիները, որոնց ինքնարժեքը տեխնիկական սորտերի համեմատությամբ որոշակիորեն բարձր է: Հաշվարկային շահույթի մեծությունը որոշվել է՝ հիմք ընդունելով ուսումնասիրվող տարիներին տնային տնտեսությունների կողմից փաստացի վաճառված արտադրանքի ծավալները, իրացման միջին գները և միավորի ապահովող շահույթը:

Բերքատվության տատանումից կախված՝ խաղողի ինքնարժեքը ևս կարող է տատանվել: Բերքատվությունը իր հերթին կարող է կախված լինել ոչ միայն տվյալ տարվա եղանակային պայմաններից, այլև սորտից, քանի որ յուրաքանչյուր սորտ ունի պոտենցիալ բերքատվության որոշակի սահման: Օրինակ՝ Արենին ուշահաս տեխնիկական սորտ է, որի պոտենցիալ բերքատվությունը կազմում է 80-90 գ/հա: Պետք է նշել, որ բերքատվության այս մակարդակը Հայաստանում աճեցվող շատ այլ տեխնիկական սորտերի բերքատվությունից բավականին ցածր է: Դրա համար էլ այս սորտի խաղողի այգի հիմնելիս պետք է հաշվի առնել այս հանգամանքը և իմանալ, որ Արենի սորտի խաղողի ինքնարժեքը որոշակիորեն բարձր է այլ սորտերի խաղողի ինքնարժեքից [3]: Նշենք, որ Արենի սորտի աճեցումը հիմնականում բնորոշ է Վայոց ձորին:

Ըստ ուսումնասիրվող ժամանակահատվածի՝ շահութաբերությունը բավականին ցածր է եղել Վայոց ձորում, հատկապես 2019 և 2021 թվականներին՝ պայմանավորված խիստ ցածր բերքատվությամբ: Խաղողի շահութաբերությունը որոշակիորեն բարձր է Արարատյան հարթավայրում: Հինգ տարիների միջին տվյալներով այն կազմել է 34.8 տոկոս: Արարատյան հարթավայրի տնտեսություններում ամենաբարձր շահութաբերություն դիտարկվել է 2020թ.՝ պայմանավորված բարձր բերքատվության պայմաններում համեմատաբար ցածր ինքնարժեքով և վաճառքի բարձր գներով: Մյուս կողմից՝ Վայոց ձորում աճեցվող խաղողը, համեմատած Տավուշի մարզի հետ, ունի ավելի բարձր ապրանքայնություն, ինչն էլ հնարավորություն է տվել այս մարզի խաղողագործական տնտեսություններին՝ ապահովելու համեմատաբար մեծ շահույթի զանգված:

Աղյուսակ 2. Խաղողի արտադրության ապահոված շահույթը ՀՀ գյուղացիական տնտեսություններում [4,5,6]

		Խաղողի 1 կգ-ի ինք- նարժե- քը (դրամ)	Խաղողի 1 կգ-ի վաճառ- քի գինը (դրամ)	Խաղողի 1 կգ ա- պահո- ված շա- հույթը կամ վնա- սը (դրամ)	Խաղողի վա- ճառքի ծավալը (հազ. տոննա)	Ընդամենը շահույթ կամ վնաս վաճառված խաղողից (մլն դրամ)	Շահութա բերու- թյան մա- կարդակ (%)
Արարատյան հարթավայր և նախալեռնային գոտի	2017թ.	137.9	183	45.1	172.5	7779.7	32.7
	2018թ.	158.7	185	26.3	143.8	3781.9	16.6
	2019թ.	122.7	167	44.3	146.5	6489.9	36.1
	2020թ.	93.4	149	55.6	186.9	10391,6	59.5
	2021թ.	121.8	152	30.2	200.9	6067,2	24.7
Վայոց ձոր	2017թ.	154.3	183	28,7	3.5	100,4	18.6
	2018թ.	142.5	185	42.5	4.5	191.3	29.8
	2019թ.	159.1	167	7.9	3.1	24,5	4.9
	2020թ.	123.9	149	25.1	6.5	163,2	20.2
	2021թ.	146.3	152	5.7	3.2	18,3	3.9
Հյուսիս-արևել- յան գոտի	2017թ.	150,1	183	32.9	6.4	210,56	21.9
	2018թ.	145,8	185	39.2	5.9	231,3	26.9
	2019թ.	119,2	167	47.8	7.1	339,4	40.1
	2020թ.	105,7	149	43.3	8.3	359,4	40.9
	2021թ.	130	152	22	6.1	134,2	16.9

Այս ամենից ելնելով՝ կարելի է եզրակացնել, որ խաղողի տնտեսական արդյունավետության բարձրացման հիմնական գործոնը բերքատվության բարձրացումն է, որի կարևորագույն միջոցառումներից մեկը ինտենսիվացման մակարդակի բարձրացումն է: Խաղողագործության ինտենսիվացման գործընթացը պայմանավորված է միավոր հողատարածության հաշվով ներդրումների քանակի աճով, որը ավելի շատ արտադրանք ստանալու նպատակ է հետապնդում: Ինտենսիվության մակարդակի բարձրացումը սովորաբար ընթանում է ողջ արտադրական գործընթացի կատարելագործման, բոլոր գործոնների և պայմանների (կազմակերպատնտեսական, նյութատեխնիկական) բարելավման ուղիով:

Խաղողագործության ինտենսիվացման վճռորոշ միջոցներ են արտադրության համալիր մեքենայացումը և քիմիացումը, հողերի մելորացիան, գիտատեխնիկական առաջընթացի նորագույն արդյունքների ներդրումը՝ այդ թվում խաղողի առավել արդյունավետ սորտերի, խաղողագործության վարման պրոգրեսիվ համակարգերի ներդրումը, ի դեմս կաթիլային ոռոգման, կարկտապաշտպան ցանցերի և այլն:

Խաղողագործության հեռանկարային զարգացման և մասնագիտացման համար բացառիկ նշանակություն ունի ինչպես նոր տնկարկների սորտային կազմի ճիշտ ընտրությունը, այնպես էլ եղած սորտային կազմի բարելավումը: Խաղողագործության մեջ սորտը պայմանավորում է ոչ միայն արտադրած հումքի, այլ նաև դրա վերամշակումից ստացվող վերջնական արդյունքի օգտակար ծավալը: Սորտերի ճիշտ ընտրությունը և բնական պայմաններին համապատասխան տեղաբաշխումը չափազանց կարևոր նշանակություն ունի արտադրության շահութաբերության բարձրացման համար:

Նշված ուղղություններով խաղողագործության վարման կատարելագործումը կարծես թե անհնար է առանց պետական աջակցության գործուն մեխանիզմների և կոոպերացման տարբեր ձևերի ներդրման:

Առաջարկում ենք խաղողագինեգործական կոոպերատիվները ստեղծել երկու մոդելներով՝ «թաց» և «չոր» [2]: «Չոր» կոոպերատիվների դեպքում իրականացվելու է միայն խաղողի համատեղ արտադրության գործընթացը, իսկ «թացերի» դեպքում կոոպերատիվը կստեղծի իրեն պատկանող վերամշակող կարողությունները, որոնք հնարավորություն կտան խաղողը վերամշակելու և գինին իրացնելու առավել նպատակահարմար ժամկետներում և պայմաններով, իրեն պահելով հավելյալ արժեքը:

Խոշոր տնտեսությունների դեպքում, ըստ մեզ, կիրառելի և արդյունավետ կլինի տնտեսական ընկերակցությունների հիմնումը, ինչը հնարավորություն կտա համագործացելու խաղողագործական և գինեգործական առանձին տնտեսությունների հետ և հանդես գալու մեկ միասնական բրենդի ներքո: Ընկերակցություն մասնակիցները (լիակատար ընկերներ), կանոնադրությամբ համապատասխան, ընկերակցության անունից զբաղվում են ձեռնարկատիրական գործունեությամբ և իրենց պատկանող գույքով պատասխանատվություն են կրում նրա պարտավորությունների համար: Նպատակահարմար կլինի ստեղծել և՛ լիակատար, և՛ վստահության վրա հիմնված ընկերակցություններ: Վերջիններիս ստեղծումը հնարավորություն կտա լիակատար մասնակիցների կապիտալի համատեղումից բացի, ներգրավելու նաև այլ անձանց ֆինանսական ռեսուրսները, մեծացնելու արտադրության ծավալները և բազմատեսականացնելու արտադրանքը:

Օգտագործված գրականության ցանկ

1. Գրիգորյան Կ. Ա., Խաղողի արտադրության, վերամշակման էկոնոմիկայի և մարքեթինգի հիմնահարցերը ագրարային բարեփոխումների անցումային փուլում, Երևան, 2000:

2. Հարությունյան Ա., Գինեգործական կոոպերատիվները որպես Գերմանիայի գինեգործական արդյունաբերության կարևորագույն բաղադրամաս, Տնտեսության զարգացման և կառավարման հիմնախնդիրներ (Գիտական աշխատանքների ժողովածու), Գիրք 6, «Օր-Դար» հրատարակչություն, Երևան, 2014, էջ 36-50:

3. Սաֆարյան Խ. Հանրամատչելի խաղողագործություն, Երևան, 1996:

4. Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական վիճակը 2017-2021 թվականների հունվար-դեկտեմբերին, ՀՀ ՎԿ, Երևան, 2022:

5. Գյուղատնտեսական արտադրանքի իրացումը (օգտագործումը) անհատական (գյուղացիական) տնային տնտեսությունների կողմից 2017-2021 թվականներին, Տեղեկագիր, ՀՀ ՎԿ, Երևան, 2022:

6. Գյուղատնտեսական մշակաբույսերի ցանքային տարածությունները, բազմամյա տնկարկների տարածությունները, համախառն բերքը և միջին բերքատվությունը 2017-2021 թվականներին, Տեղեկագիր, ՀՀ ՎԿ, Երևան, 2022:

EFFICIENCY OF ECONOMIC ACTIVITY OF VITICULTURAL BUSINESS IN THE REPUBLIC OF ARMENIA

HARUTYUNYAN ARMAN

PhD, Associated Professor,

Lecturer of Armenian National Agrarian University

e-mail: armanhar@list.ru

Viticulture is one of the leading branches of agriculture in Armenia, providing farms with a stable income. For future development of the industry it is necessary to study the dynamics of the main economic indicators and to realize the existing problems.

The article aims to assess the factual state of efficiency of grape production during the last five years.

The subject of the article is to study the main indicators related to viticulture in the Republic of Armenia for period 2017-2021: yield, gross harvest, level of productivity.

According to the results, the lowest level of profitability of grape production in Armenia was observed especially in 2019 and 2021 in Vayots Dzor. The highest rate of 59.9% was achieved in 2020 in the farms of the Ararat Valley. In general, over the last five years, the sector, on average, has provided the farms with an annual profit of about 2419 million drams.

Keywords: viticulture, production, efficiency, yield, cost, profitability, perspective, development.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ВИНОГРАДАРСКОГО БИЗНЕСА В РА

АРУТЮНЯН АРМАН

Кандидат экономических наук, доцент

Преподаватель Национального аграрного университета Армении

электронная почта: armanhar@list.ru

Виноградарство считается одной из ведущих отраслей сельского хозяйства Армении, обеспечивающей хозяйствам стабильный доход. Для обеспечения дальнейшего развития отрасли необходимо изучить динамику основных экономических показателей, осознать существующие проблемы.

В статье ставится задача оценить фактическое состояние эффективности производства винограда за последние пять лет, выявить возможные направления повышения эффективности в виноградарских хозяйствах.

Предметом изучения стали также основные показатели, связанные с виноградарством в Республике Армения в период 2017-2021 гг.: урожайность, валовой сбор, прибыльность, направления реализации винограда.

Изучена динамика изменения себестоимости и рентабельности производства винограда также за период 2017-2021 гг. Согласно результатам, самый низкий уровень рентабельности производства винограда в Армении наблюдался особенно в 2019 и 2021 годах в регионе Вайоц Дзор, что в основном связано с низкой урожайностью, а самый высокий показатель 59,9% рентабельности был достигнут в 2020 году в хозяйствах Араратской долины. В целом за последнее десятилетие сектор в среднем приносил хозяйствам годовую прибыль в размере около 2419 млн драмов.

Ключевые слова: виноградарство, производство, эффективность, урожайность, стоимость, рентабельность, перспективы, развитие.

Հոդվածը ներկայացվել է խմբագրական խորհուրդ 05.07.2022թ.:

Հոդվածը գրախոսվել է 10.09.2022թ.: